

AŞK MESNEVİLERİNDE AYRI DİNLERDEN ÂŞIKLARIN AŞK VE KUTSAL ÇATIŞMASI

Murat ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü.
muratozturk8@gmail.com

ÖZET: Aşk mesnevileri asırlar boyunca toplumun sanat ve estetik zevkine hitap etmiştir. Aşk duygusunun kahramanlar aracılığıyla merak uyandırıcı bir tarzda işlendiği bu eserler pek çok yönden ortak bir kompozisyona sahiptir. Kahramanları farklı dinlere mensup âşıklar olan mesnevilerde de bu ortak kompozisyonu görmek mümkündür. Ancak bu mesnevilerde diğer aşk mesnevilerinden farklı olarak olay zinciri içindeki çatışma unsurlarının en önemlisi din farkıdır. Eserlerde kahramanlar ve yakın çevreleri din farklılıklarına göre rol alırlar. İslam diniyle diğer dinler arasındaki inanç ve değerler farkı olay içinde mücadele ve mukayese ettirilir. Bu nedenle dinî semboller öne çıkarılır ve kahramanların aşk maceraları din üstünlüğü iddiası etrafında şekillenir. Dinî kabuller ve toplumsal zihniyet ve anlayışın gereği olarak üstün tutulan din daima İslam olur. Kahramanların cinsel kimlikleri de kültürel özellikler ve dinî anlayışa göre belirlenir. Sürekli aşk ve iman arasında çatışma yaşayan kahramanlar bu mesnevilerde örnek kişilik özelliklerini taşırlar. Kahramanların hata yaptığı durumlarda onları uyaran, doğru ve hak yola çeken İslamî güçler örnek kişiliğin oluşmasına yardımcı olurlar. Böylelikle bu mesnevilerde din, ana kahramanlar, yardımcı kahramanlar ve güçler, semboller ve cinsiyete yüklenen roller İslamî olanı öne çıkarmaya, aşkı iman ekseninde olgunlaştırmaya araç olurlar.

Anahtar kelimeler: mesnevi, din farkı, çatışma, öteki, aşk.

LOVE AND HOLY CONFLICT OF LOVERS FROM DIFERRENT RELIGIOUS IN LOVE MASNAVIES

ABSTRACT: Love masnavies have appealed to community's enjoyment of art and aesthetic along ages. These kinds of performances, in which sense of love is handled intriguingly via heroes, have had many aspects of a common composition. This common composition can also be seen within the masnavies whose heroes are members of different religions. However, as oppose to other masnavies, in this kind of masnavies the main conflict within the sequence of events is the difference of religion. Within these kind of performances, heroes and their close friends are involved according to religious differences. Faith and value differences between İslam and other religions are compared and competed within events. For this reason, religious symbols are highlighted and amorous adventures of heroes are designed based on religious superiority. Because of religious espousal and social mentality and understanding, İslam always will be preferred religion. Furthermore, sexual identity of heroes is determined by the cultural characteristics and religious understanding. Heroes, who have continuing conflict between love and faith, carry exemplary personality in these masnavies. In cases where the hero makes mistakes, İslamist forces alerting them and leading them to the true and right way help to create a personality for example. Thus, religion in this masnavies conduces to develop main heroes, assistant heroes and forces, symbols and sexual roles around an İslamic perspective and maturates a love around faith.

Key words: Masnavi, difference of religion, conflict, love.

Giriş

İki kahramanlı aşk mesnevileri asırlarca toplumun aşka ve estetiğe dair romantik duygularının anlatılması ihtiyacını karşılamıştır. Bu eserler toplumun aşka bakış açısını, aşkın dünyevi ve dinî-mistik boyutlarını buna bağlı olarak da toplumun edebî zevkini, estetik duygulanışını aksettirir. Ortak olaylara ve benzer kompozisyona sahip olan pek çok aşk mesnevisinin, aşkı yaşayan kahramanların tanışmasından buluşmasına, ayrıldıktan sonra kavuşmak için verdikleri mücadelelere, hikâye sonunda aşka ve âşığa yardımcı veya engel olan kahramanların sonlarına ve bütün bu maceralar esnasında görülen seferler, savaşlar, göçler, düğünler, oyunlar ve mektuplaşmalara varıncaya kadar toplumun zihniyetine, kültürüne dair önemli bir yansıtıcılık vasfı vardır. Bu iki kahramanlı aşk mesnevileri içinde farklı dinlerden kahramanların aşklarının konu edildiği mesneviler, toplumun dine ve farklı dinlere bakışı, aşk etrafında sosyal çatışma, ötekini tanımlama, öteki olarak görülen değerlerinin zıtlığı üzerinden kimlik belirleme, dinler arası mukayese yapma gibi hususlara dair fikir vermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu mesnevilerde aşk etrafında sosyal hayatın ve zihniyetin izleri görülür.

Klasik Türk edebiyatında farklı dinlere mensup kahramanların konu edildiği aşk mesnevilerinin sayısı çok değildir. Bunlar arasında Çorlulu Zârîfî'nin Mihr ü Mâh mesnevisi, Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşak'ı, Alemşâh'la Çin fağfurunun kızının aşkının da konu edildiği Vizeli Behiştî'nin Cemşâh u Âlemşâh mesnevisi, Mevlana'nın ve Attar'ın eserlerinden Türkçeye aktarılan ve en bilineni Gülşehrî'ye ait olan Şeyh-i San'an kıssası, Suzî Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâme'si ve Tursun Fakih'in Gazavat-ı Resulullah'ı yer alır. Aşk hadisesi, gazavatnamelerde esas konu olan gaza faaliyetleri içinde yer alır. Bu mesneviler dışında şairlerinin Kur'an'daki aslına bazı ilaveler eklemek suretiyle daha romantik ve ilgi çekici kılmaya çalıştıkları Yusuf u Züleyha'larda da bilhassa Züleyha'nın şahsında putperest kadın ve hak dinden erkek kahraman aşkı işlenmiştir. Lami'î Çelebi'nin Veyse vü Ramin mesnevisinde de doğrudan farklı dinlerden kişilerin aşkı olarak kurgulanmasında da Ateşperest Veyse'nin eserin sonlarına doğru Müslümanlaştırıldığı görülür. Bir de aşk hikâyesi olmamakla beraber zengin bir Yahudi'nin talip olduğu fakir bir Müslüman kızın yaşadığı maceranın anlatıldığı Kız Destanı (Hazâ Hikayet-i Kız ma'a Cühud) mesnevisi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Âşıklar ve sevgililerin erkek olduğu ve bilinen aşk ilişkisi dışında bir muhabbetin konu edildiği Nev'îzade Atayî'nin Heft-Han adlı mesnevisindeki yedinci hikâyede de iki Müslüman gencin iki Hristiyan denizciye muhabbetleri ve bu Hristiyanların Müslüman oluşları anlatılmaktadır. Neylî Divanı'nda da mesnevi nazım şeklinde yazılmış Hristiyan bir kızın Müslüman bir gence aşkını ve kızın Müslüman oluşunu; kızla beraber rahibin de İslam dinine intisabını anlatan bir manzum bir hikâye mevcuttur.

Bu mesnevilerde din farkı ve din farkından kaynaklı sembolik özellikler, aşk hadisesi içinde kadın ve erkeğe biçilen roller, kahramanların aşk hadisesi içinde yaşadıkları din üstünlüğü çatışması etrafındaki eylemleri ve bu eylemleri yönlendiren unsurlar gibi pek çok husus aslında hikâyelerin* mihverindeki aşka dair farklı yönleri ortaya koymaktadır.

1. İman-Aşk Çatışması:

Farklı dinden âşıkların aşklarının anlatıldığı mesnevilerde aşk hadisesinin başlaması din-aşk çatışmasını da başlatır. Bu çatışmanın odağında genellikle din ve arzular (aşk) arasındaki tercih zorunluluğu yer alır. Kahramanlar sevgiliye vuslat arzusuyla kendi dinlerine olan sadakâtları arasında bir ikileme kalırlar. Bu çatışmada gerilimi artıran bazı başka hususlar da dikkat çeker. Gayrimüslim kızın annesi ve babası, kızın lehine çalışan rahipler, Müslüman erkek kahramanı çeldiren şehvet ve şarap gibi. Anlatıcılar/şairler daima kendi dinlerinden kahramanların yanında bir tavır alırlar. Bu nedenle aşkın olgunlaşmasına, İslamî bir boyut kazanmasına engel teşkil eden güçler daima gayrimüslim karakterler arasından seçilir. Şairler hile-entrika düzenleme faaliyetini öteki dine ve mensuplarına yükler. Âşıklara yönelik çeldiriciliğin merkezinde farklı dinin temsilcileri yer alabilir. Rahipler ve kız babası padişahlar veya gayrimüslim vezirler bu hususta başta gelir. Böylece aşk hikâyesi etrafında dinler arasında iyilik-kötülük ve iyiler-kötüler çatışması yaşanır.

Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ında Kayseri'den İstanbul'a ticaret amacıyla gelen Müslüman genç, Hıristiyan vezirin kızına âşık olur. Gencin yakışıklılığını kızının güzelliğine yakıştıran vezir bir dizi entrikayla genci kızına âşık eder. Kızıyla vuslat yaşamak isteyen gence vuslat karşılığı olarak Hıristiyan olmasını teklif eder. Kızın aşkıyla kendinden geçen genç teklifi kabul eder. Entrikacı, çeldirici güç, âşığı aşkıyla dini arasına sıkıştırılmış aşkın gücünü kullanarak ilk sonucu almıştır (Kartal 2013: s. 587-590). Çorlulu Zarifî'nin Mihr ü Mâh mesnevisinde de esir edilen Çin şahının oğlu Mâh öldürülmek yerine vezirin fikriyle dininden çıkarılmaya çalışılır. Vezir'in kendi şahı Pervin'e verdiği fikir şöyledir: "*Efendim, Mâh'ı sihirle kendimize tabi kılalım. Siz ona saray tahsis edin, misafir gibi ağırlayın. Sonra da şerefine güzel bir meclis tertip edin. Yapılan ziyafet esnasında şerbet yerine şarap sunun. Şarabı içip de İslamiyet'i terk etmez ise güzel kızınızı süsleyip karşısına getirin. Mâh kızınızı görünce âşık olur ve dininden ayrılır. Dininden dönünce de onları evlendirir, ordumuzun başına Mah'ı geçirir ve babasının ordusuna karşı çıkarız.*" (Turhan 1995; s. 21). Bu taktikle hareket eden Pervin Şah, Mâh'ı önceleri dininden çıkarmasa da daha sonra zindana atarak fiziksel olarak da yıldırır. Mâh hem zindan sıkıntısından hem de aşk derdinden ötürü dinini değiştirmeyi düşünse de gaip gelen sesin yönlendirmesiyle vazgeçer. Kız Destanı'nda da fakir Müslüman kızın, ailesiyle beraber yaşadığı açlık ve yoksulluk hâlini istismar etmek isteyen Yahudi kahraman mevcuttur. Bu Yahudi, kızın ailesine kızlarının kendisine verilmesi ve dinlerini değiştirmeleri koşuluyla malının yarısını vereceğini vaat eder. Burada da entrikayı hazırlayan, Müslüman kahramanı zor şartlar altında olumsuz olanı seçmeye zorlayan kahraman, gayrimüslimdir (Ersoylu 1996). İman ve sevgili arasındaki gerilimin en güçlü olduğu eserlerden biri de Şeyh-i San'an hikâyesidir. Şeyhin gönül verdiği Hıristiyan güzeli nefsin ve şehvetin somutlaştırılmış bir sembolü olarak rol alır. Şeyh, yüzlerce müridi olmasına ve hayatını ibadetle geçirmesine rağmen din aşkıyla güzel aşkı arasındaki ilk mücadeleyi kaybetmiştir. Şeyh'in nefis esareti dinî semboller üzerinden anlatılarak çatışmaya derinlik kazandırılmıştır (Yavuz: www.ekitap.kulturturizm.gov.tr).

2. Aşkın Kurtarıcı (Yönlendirici) Güçleri:

Mesnevilerde yukarıda bahsedilen çatışma hallerinde ve başka durumlarda Müslüman kahramanların nefis tuzağına düşmelerine engel olan, onları düştükleri durumdan kurtarmaya çalışan kişiler veya güçler vardır. Bu kişiler olay zinciri içinde kahramanı aslına döndüren, aşkı kemale erdiren ve aşkı ideal boyutlara çeken bir rol üstlenirler. Bu kahramanların ve güçlerin tamamı Müslüman'dır veya İslamî'dir. Karşılarındaki güç, yani Müslüman kahramanı saptırıcı, yolundan alıkoyup imanını çeldirici unsurlar ise gayrimüslim kişilerdir. Âşık kahramanları koruyup kollayan bu güçlerin kurgudaki varlığı İslamî özelliklerle desteklenir. Bu durum âşığın dinî kimliğinden ona rehber olan kişilere kadar mesnevilerin din karşıtlığını esas alan bir özellik yüklediğini, mesnevide aşk kadar dinî muhtevanın da öne çıktığını gösterir.

Kurtarıcı veya rehber şahsiyetler esasen pek çok mesnevide mevcuttur. Din farkının işlenmediği aşkların konu edildiği pek çok mesnevide bile olayların seyrini değiştiren, âşığı insan-ı kâmil mertebesine ulaştıran kahramanlar mevcuttur (Öztürk 2009). Din farkının konu edildiği mesnevilerde bu kurtarıcı, yönlendirici gücün özelliği âşığı farklı bir din karşısında uyarıyor olması, onu itikadî tuzaklardan, kadın ve nefis çeldiriciliğinden kurtarması, böylelikle dinler arasındaki üstünlük iddiasına dönük bir rol almasıdır. Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ında iki yönlendirici güç vardır. Biri Şeyh Evhadüddin'dir. Şeyh, Müslüman âşık kahramanın çıkacağı yolculukta başına gelecek sıkıntıları ve ardından salimen memleketine döneceğini önceden öngörmüş ve gencin çıkacağı yolculuktan ötürü anne babasını ikna etmiştir. Müslüman genç yaşadığı onca maceradan ve din değişmesinden sonra bir gün karısı ve çocuklarıyla Ayasofya Kilise'sine ayine gider. Burada İstanbul'a gelince bu mabede bıraktığı Kur'an-ı Kerim karısının dikkatini çeker. Karısının meraklı sorusu üzerine Kur'an'ı olduğu yerden alan genç, onun ne olduğunu anlatır ve fal bakmak amacıyla Kur'an'ı açarlar. Kur'an'ı açtıklarında karşılarına "*Allah'ı ve nazil olan Hak kitabı yâd ile müminlerin kalplerine yumuşaklık gelmedi mi? Müminler bunlardan evvel kitaba nail olup zamanın uzamasıyla kalpleri katılaştıran ümmetler gibi olmasınlar. Bunların çoğu dinden çıkmıştır.*"(Kur'an, Hadid 16)" meallî ayet çıkar. Bundan sonra genç adam, karısı ve kayınpederi gönüllerine dolan nurun da etkisiyle Müslüman olurlar (Kartal 2013: s. 589-590). Burada olay bir başka dinin mabedinde, kilisede, vuku bulmuş, Kur'an'ın etkisi Hıristiyanların mabedindeki ayinde bile etkisini göstermiş ve kahramanların ihtidasına sebep olmuştur.

Dinî özellikli kurtarıcı güçlerden biri de Şeyh-i San'an hikâyesinde müritlerin kırk günlük çile esnasında ettikleri dua ve bir müridin rüyasında gördüğü Hz. Muhammet'tir. Müride rüyada gördüğü Hz. Muhammet, Allah'a samimice yakarmaları

* Makalede mesnevilerde anlatılan olay veya olay zinciri için yer yer hikâye kelimesi kullanılmıştır. Burada hikâye kelimesi modern hikâye ve romanda nedensellik ağına bağlı olarak oluşturulan kurgu veya olay zinciri anlamından ziyade klasik anlamda baştan geçen olaylar, hadiseler anlamındadır.

neticesinde Şeyh'e şefaatt ettiğini, gerisinin Allah'a kaldığını belirtir. Bu şefaatt neticesinde Allah da Şeyh'in imanını tazelemiş ve Şeyh, İslam'a geri dönmüştür. Şeyh'in İslam'a girişı ve pişmanlığı anlatılırken Hristiyanlık sembollerinden olan domuzları saldırdından; zünnar, çan ve haçı bir kenara attığından bahsedilir. Hristiyanlık ise rüsvalık olarak nitelendirilir:

İrdiler ü gördiler bir arada
Şeyhi kim toñuz güder bir derede
İlla yavlak hâlete düşmüş 'azîm
Kamu suçını bağışlamış Kerîm
Hem başından yire bürgüsin komış
Hem toñuzları salıvirdüm dimiş
Oda yakmış kâfir olmak tonını
Pâre pâre eylemiş pîlûnını
Gözlerinden kan akıtmış yaşıla
Hem sımış nâkûsını bir taşıla
Hem çelîpâsın bırakmış yabana
Kesedurur şeyh zünnârın yana
Dîne degşürmiş yene tersâlîğı
'İzze irürmiş girü rüsvalîğı

(Yavuz: 41, www.ekitap.kulturturizm.gov.tr)

Mihr ü Mah mesnevisinde de âşığı kurtaran, kollayan güç, rüyada görülen Hz. Muhammet'tir. Hz. Muhammet, Mâh'ın aşk yaşayacağını rüyasında belirtir ve böylelikle onu aşk hadisesinde harekete geçirir. Mâh'ın Mihr'in babası ve babasının vezirinin hilesiyle dinden çıkarılmak istenmesi ve ancak bu şartla kızıyla evlenebileceği komplosuyla atıldığı zindanda bir ara çektiği eziyetlerden ötürü din değiştirmek istemesi gaipden duyduğu sesle engellenir. Mihr'in de Mah'a kavuşmak istemesi gaipden duyduğu bir sesin yönlendirmesiyle olur. Bu ses ona küfürden uzak durmasını da ihtar eder. Mesnevinin sonlarında Mihr'den ayrı düşen Mâh, hâlinin babası tarafından bilinmesi için Allah'a yakarır. Kadir gecesinde babasının rüyasına Hz. Muhammet görünür ve ona durumu bildirip yola çıkmasını telkin eder. Neticede Mihr ve Mah kavuşur. Kız, Müslüman olur (Turhan 1995). Bu mesnevîde de Şeyh-i San'an mesnevisindeki gibi Allah'a içten yakarma neticesinde Hz. Muhammet'in rüyada görülmesi ve yol gösterip âşıkları kurtarması özelliği dikkat çeker. Hz. Muhammet'in içten edilen dualar sonucunda rüyada görünerek ihlasla yola çıkan kahramanı kurtarmak üzere rehberlik etmesi hususu Kız Destanı'nda da görülür. Yahudi'yle evlenmeyip esir olarak satılmayı kabul eden Müslüman kızın babası Allah'a yakarır. O gece kızı satın alan kişinin rüyasına Hz. Muhammet girer. Uykudan uyanan kişi kızı serbest bırakır.

Duanın etkisi Yusuf u Züleyha mesnevisinde de görülür. Züleyha put kırıp, batıl dinini terk ettikten sonra Yusuf'un yanına gelir. Yaşlanmış ve çirkinleşmiş suretinden dolayı Yusuf tarafından tanınmaz. Züleyha kendisini tanıtır Yusuf'tan gençleşmesi için yardım ister. Yusuf'un duasıyla Züleyha yeniden genç ve güzel bir kadına dönüşür. Burada Züleyha'yı gençleştiren şey hak dine girmesi ve Yusuf'un Allah'a yakarışdır. Bundan sonra Züleyha, şairin kurgusunda, Yusuf'a eş olmaya layık olur:

Dedi evvel budur cüvân olayın
Hüsn ile gün gibi ayân olayın
Yine gelsin gözüme nûr ile fer
Tâ cemâlin gününe ede nazar
Etti Yûsuf bu hâcet üzre du'â
Leblerinden akıttı âb-ı bekâ
Tâ Züleyhâ yine cüvân oldu
Ruhları tâze gül-sitân oldu

(Onur 1991: s. 387)

Rüya yoluyla Hz. Muhammet'in Müslüman âşıkları kurtarması, sadece din farklılığı olan mesnevîlerde görülmez. Mihr ü Vefa ve Varaka ve Gülşah mesnevîlerinde de Hz. Muhammet veya Hızır'ın kahramanlara yardım ettiği görülür. Kerem ile Aslı hikâyelerinin bazı varyantlarında da Hz. Muhammet'in Allah'a edilen dualar sonrasında âşıkların rüyalarına girdiği, onlara rehberlik ettiği, ölen Kerem'in dirilip yaşlanan Aslı'nın da gençleştiği görülür (Duymaz 2004: s. 140). Kerem ile Aslı hikâyesindeki bu çeşitlemelerin varlığı halkın yaşanan bir aşk hadisesine yönelik farklı yaklaşımlarıyla ilgilidir. Bu çeşitlemedeki Aslı'nın gençleşmesi hadisesi, Züleyha'nın put kırdıktan sonra ettiği dualar neticesinde yeniden gençleşmesine benzetilmektedir.

Aşk mesnevîlerindeki bir kısmı gaipden duyulan sesler ve ilham, bir kısmı da rüya yoluyla görülen Hz. Muhammet'in veya Hızır'ın varlığı ve yönlendirmeleri ve ilaveten bazı pirlere, şeyhlerin rehberliği gibi hususlar Müslüman toplumların edebiyatlarında görülen ortak özelliklerden biridir. Hikâyelerdeki bu güçler Beşir Ayvazoğlu'nun Hristiyan (Batı) edebiyatlarında çatışma durumunda kalan ve kaçınılmaz sonu yaşamaya mecbur olan "trajik kahraman"ın Müslüman Doğu anlatılarında Batı edebiyatlarındaki gibi çaresiz olmadığı ve bunun da Kur'an'daki Hz. İbrahim ve İsmail'in yaşadığı kurban hadisesi esasında son anda koç gönderilmesi kıssasıyla ilgili olduğu fikir ve tespitini desteklemektedirler (Ayvazoğlu 1996: s. 148-155). Batı edebiyatlarında trajik kahramanın seçeneksizliği ve üçüncü yolun bulunmaması gibi sebeplerle klasik dönemden modern çağa kadar pek çok eserde kahramanların intihara sürüklendiği görülür. Örneğin sadece William Shakespeare'in eserlerinde elliden fazla karakter intihar etmiştir (Yılmaz 2003: s. 7). Oysa Doğu-İslam edebiyatlarında yönlendirici veya kurtarıcı güçler sayesinde daima üçüncü ve çıkar bir yol bulan mesnevi kahramanları ölmüşken dirilmeye, yaşlıyken gençleşmeye, aşkı yaşamaya, vuslata ermeye ve din üstünlüğü ispat etmeye devam ederler. Mihr ü Mah'ta Mah, zindandayken ve tam dinini terk edecekken gaipden gelen sesin yönlendirmesiyle imanında sebat ederken Mihr de İslam'ı kabul edip Mah'ın kurtulmasına vesile olur. Tuhfetü'l-Uşşak'ta Kur'an-ı Kerim'in kurtarıcı özelliğiyle âşıklar ve gayrimüslim kızın babası hiç hesapta yokken Müslüman olurlar. Şeyh-i San'an ve Kız Destanı gibi bazı mesnevîlerde de Hz. Muhammet'in kahramanların kurtarıcısı olması bu üçüncü ve çıkar yolun varlığının örnekleridir. Trajik durumu ortadan kaldıran üçüncü yol, İslam inancındaki

hayatın ve ölümün Allah'ın elinde olduğu, insanın iradesinin dışında "kader" in de tecellilerinin olduğu ve kahramanın sırf beşeri kurgularla yaşamadığı inancının edebî eserdeki yansımalarıdır.

3. Sembolik Karşıtlıklar ve Ötekilik:

Bu eserlerin hemen hepsinde çatıştırılan asıl husus, kahramanların aşk ve iman arasındaki seçimleri üzerinden dinlerdir. İki ayrı dine dair sembolik unsurlar öne çıkarılır. İslam dinine ait itikadî unsurlarla ahlakî özellikler öteki dinde var olan özelliklerle mukayese ve mücadele ettirilir ve neticede kazanan İslam olur. Mesnevilerin toplumun kültüründe ve zihniyetinde var olan maddî manevî pek çok inancın hikâyeler üzerinden yansımaları olduğunu belirtmiştik. Bu mesnevilerde de halkın öteki dine bakış açısı ve sembollerin nasıl çatıştırıldığı dikkat çeker. Mesela Şeyh-i San'an hikâyesinde yüzlerce müridi bulunan bir şeyh olan Abdurrezzak Efendi ilk görüşte âşık olduğu Hıristiyan güzeli uğruna dinini bırakır. Hıristiyan güzelinin Şeyh'ten istediği dört şey de İslam'ın kutsal ve yasak gördükleriyle ilgilidir. Bunlar putlara tapmak, Kuran'ı yakmak, şarap içmek ve İslam'dan vazgeçmektir.

Pes kız eydür oldunısa merdikâr
Dörd işi kılmak gereksin ihtiyâr
Secde kıl bütlere vü Kur'ân'ı yak
Hamr iç îmânuñı gözden bırak (Yavuz: 31; www.ekitapkulturturizm.gov.tr)

Şeyh bütün bunları yapar. Ancak onun şarap içmesini ve puta tapmasını İslam'da olmayan ve Hıristiyanlıkla ilintilenen domuz çobanlığı yapması takip eder. Sevdiği güzel uğruna diniyle arzuları arasındaki çatışmada arzularına boyun eğen Şeyh'in dininden çıkıp Hıristiyanlığa boyun eğmesi bir başka sembolik ritüel olan vaftizle neticelenir. O, kiliseye getirilmiş, vaftiz edilmiş ve Müslüman anlatıcının gözünde adeta şeytana dönüşüvermiştir.

Deyr içinde şeyhi vaftiz itdiler
Bir Müsülmân bir iblis itdiler (Yavuz: 33; www.ekitapkulturturizm.gov.tr)

Şeyh'in vaftizle çıktığı dine geri dönüşü de bu kez İslam'a ait bir başka ritüelle gerçekleşecektir. Şeyh hikâyesinin sonunda İslam'a girdiğinde müritlerince kendisine gusül abdesti aldırılacak ve böylelikle arınmış bir beden ve arınmış bir ruhla yeni bir hayata başlayacaktır.

Gusl kıldı şeyh ü girdi hırkaya
İy 'acab bu kamu hayr u şer neye
Tevbe suyu hışm odın söyündürür
Rahtını yazukların köyündürür (Yavuz: 43; www.ekitapkulturturizm.gov.tr)

Şeyh-i San'an mesnevisini kaleme alan şairlerden bir diğeri olan Mostarlı Hasan Ziya'î'nin eserinde Müslüman olan kız hemen ölmez ve şeyhle beraber Ka'be'ye gider, bir müddet dua ve ibadetle vakit geçirir ve sonra ölür (Gürgendereli: www.ekitapkulturturizm.gov.tr). Şairin Hıristiyanken ihtida eden bir kızı İslam'ın merkezi Ka'be'ye götürmek istemesi bu sembolik halin tezahürüdür.

Suzî Çelebi'nin Gazavatname'sinde Hıristiyan güzelin mekânı bir manastırdır. Kızın adı Hıristiyanlıkla da ilintilenen Meryem'dir ve kendisine rehberlik eden kişi ise bir rahiptir. Kilisenin duvarları ise suret tasvirleriyle kaplıdır. Kurgusal din çatışmasının diğer mesnevilere göre daha zayıf olduğu bu mesnevîde Meryem ve yanındaki diğer güzeller ve rahip Müslüman olup kelime-i şehadet getirirler. Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarının anlatıldığı böyle destansı bir eserde kahramanın sevdiğini de İslam'a davet edip Müslümanlaştırması eserin yazılış amacına ve çizilen kahraman tipine gayet uygundur (Levend 2000). Benzer kahraman tipi Tursun Fakih'in Gazavât-ı Resulullah'ındaki Halit Bin Velit'tir. İslam tarihinin büyük savaşçılarından ve komutanlarından biri olan Halit bin Velit, hikâyede putperest kabile şeyhi Mukaffa'nın kızı Hittam'a âşık olur. Mukaffa'nın kabilesiyle İslam ordusu arasında yapılan savaşta Hittam'ı yenen Halit bin Velit aynı zamanda onun Müslüman olmasına vesile olur. Eserde Müslümanlarla Putperestler arasındaki savaşın sebebi şudur: Lat ve Menat adındaki putlara tapınmakta olan bir genç ve babasına putun içinden gelen bir ses şöyle der:

Eydür: İy kavim dalalet kılmanuz
Secde kılıp bunı ma'but bilmeniz

Bu sese kulak veren genç ve babası Müslüman olurlar ve Mukaffa'nın İslam dininden vazgeçmeleri isteğine boyun eğmedikleri için de baba öldürülür. Gençin Hz. Muhammet'e durumu bildirmesinden sonra Hz. Muhammet Halit bin Velit'i şeyhi İslam'a davet etmek üzere gönderir. Ancak şeyh mektupta yazılanlara çok kızar ve putlara tapınmaktan asla vazgeçmez. Bundan dolayı da İslam ordusu gazaya çıkar (Külekçi 1999: s. 354-357). Burada İslam'ın zuhurundan itibaren İslam için olumsuz simge olan putların varlığı ve putperestliğe karşı verilen mücadele öne çıkarılmaktadır.

Yusuf u Züleyha mesnevilerinde Züleyha'nın yaşlılık döneminde ve kocası Kıtıf'ın ölümünden sonra Müslüman olup güzelleşmesi İslam dışı bir sembol olan put kırmasıyla başlar. Ancak bu andan sonra vuslatın önündeki perdeler açılır:

Putunu çün şikest eyledi cüst
Hak anun her müşkilin etti dürist
Yüz çevirdi çü dîn-i dúnundan
Ab-dest aldı eşk-i húnundan (Onur 1991: s. 383)

Şarap ve put gibi semboller Tuhfetü'l-Uşşâk ve Mihr ü Mâh mesnevilerinde de dinler arasındaki zıtlık unsurları olarak öne çıkarılır.

Semboller üzerinden din çatışmasının bir örneği de Kız Destanı'ndaki Yahudi'nin kızın babasından talebi ve aldığı cevaplarda görülür. Yahudi tüccar, fakir kızın babasından din değiştirmesini isterken Kâbe ve put öne çıkarılır:

Ol cühûd eydür genez işdür e yâr
Ger dilersem sana olam bahtiyâr
Dinini terk eyle bizim dine dön
Gel puta tap Ka'be'ye eyleme yön
Câzu dîninden dönüp hem bî-zâr ol
Mûsa dînin tut bizimle yâr ol (Ersoylu 1996: s. 3)

Yahudi tüccarın talebine karşılık fakir Müslümanın karısı ve kızı çaresizlik içindeyken bile kendi dinlerini yüceltirler. Dünya ve ahiret; açlık ve iman arasındaki seçimlerini ahretten ve imandan yana yaparlar. Böylelikle din çatışmasının galibi İslam olur.

Bütün bu dinlere özgü simgesel değerlerin çatıştırılmasından ve kahramanların din ve aşk arasındaki mücadelelerinden sonra çatışma farklı bir boyut kazanır. İslam dışı dinler ve simgeler çatışmanın kaybeden değerleri arasında yer alırken kahramanların yaşadığı aşk ve imana dair ikilem neticesinde aşk ve İslam imanı ise kazanan değerler olur. Zira kurtarıcı güçlerin de etkisiyle âşıklar kavuşup buluşurken, gayrimüslim sevgili de İslam'a intisap eder. Müslüman âşık ise ya tövbe edip dinine döner yahut imanını güçlendirir.

4. Âşıkların Cinsel Kimliklerinin Sembolleri:

Âşıkların farklı dinlere mensup olduğu bu mesnevilerde görülen ortak hususlardan ve belki de mesnevilerin toplumsal zihniyeti en iyi yansıtan özelliklerinden biri âşıklardan erkeğin Müslüman kadının gayrimüslim olmasıdır. Bu durumun dinî anlayışla beraber toplumun erkeğe yüklediği cinsel sembollerle de ilgisi vardır.

Erkeğin Müslüman ve kızın da gayrimüslim oluşunun dinî anlayışla ilgili kısmı Kur'an-ı Kerim'deki evliliğe dair hükümlerle alakalıdır. İslam dininde bir erkek Yahudi veya Hıristiyan bir kadınla evlenebilirken Müslüman bir kadın ise gayrimüslim bir erkekle evlenemez (Kur'an; Mümtehine 60/10, Bakara 2/221). Mesnevilerde sevgililerin cinsel kimliğinin bu dinî hükümlere göre belirlendiği görülür. Kız Destanı'nda görülen ve Müslüman bir kıza talip olan Yahudi erkeğin varlığı da zaten hikâyenin çatışma unsurunu oluşturur. Bu mesnevide kızın ve ailesinin gayrimüslim bir erkekle evlenme imtihanından geçirilmesi ve neticede dinî hükümlere uygun bir kararla kızın evlenmek yerine esirliği seçmesi toplumsal zihniyetin hikâye kurgusundaki tasdik edilmesine örnektir. Mesnevilerde çizilen ideal âleme uygun şekilde Müslüman olup dinî kimlik değiştiren kız kahramanlar böylelikle şair ve Müslüman okuyucunun dünyasında dinî kusurlarından arınmış bir kişilik kazanmış olurlar.

Bu hikâyelerde "erkek" kahramana daha çok rol biçildiği, erkeğin daha belirleyici olduğu görülür. Hareket halinde olan, arayan, kovalayan ve tercih ikileminde bulunan daha çok erkek kahramandır. Mesnevilerde erkeğin kadına göre daha belirleyici bir konumda olması, ona yüklenen "güç" ve "iktidar"la da ilgilidir. Türk edebiyatında yukarıda adı geçen mesneviler gibi halk edebiyatında görülen ayrı dinlerden kahramanların yaşadığı aşkların anlatıldığı halk hikâyelerinde (Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Kozanoğlu, Celali Mehmet Bey, Gürcü Kızı ve Şeyh San'an) de Müslüman kahraman erkektir. Ermeni edebiyatında Kerem ile Aslı'nın adapte ve tercümelelerinde kahramanların fonksiyonunun değiştirilmesi ve Kerem'in Hıristiyan ve Aslı'nın ise Müslüman olarak gösterilmesi, bu hikâyeden başka Sasonlu David, Hovannes ile Ayşe ve Selçuk Paşa gibi anlatılarda erkek kahramanların Hıristiyan olup, Müslüman bir kıza evlenmeleri (Duymaz 2004: s. 153) "erkek" tipin güçlü ilintilenmesine ve bu gücün din üstünlüğüyle de ilişkilendirilmesine sebeptir. Güçlü olan kahramanın hikâyeyi anlatanının dininden olması, kız kahramanı da kendi dinine tabi kılması kahramanlara yüklenen özelliklerle örtüşmektedir. Mesela Sûzî Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatname'sinde Ali Bey'in din uğruna gazaya çıkan bir mücahit, "kafir"lere kılıç sallayan bir akıncı olması ve daima din ve devlet uğruna fedakarlıklarla büyük hizmetler gerçekleştirmesi onun güçlü oluşuna vurgudur. Böyle yiğit ve güçlü bir kahramanın yaşayacağı aşk, hikâyedeki coşkunluğa paralel olarak dini de yüceltecek mahiyettedir. Bu güçlü erkek tipin yaşadığı aşkta sevgilisini kendi dinine tabi kılması anlatıcının ve toplumsal zihniyetin beklentisidir. Aynı şecaati gösteren Mihr ü Mah mesnevisindeki Mah da aşk uğruna zaman zaman bocalamalar yaşasa da sayısız "kafir"i kılıçtan geçiren ve pek çok engeli aşma iradesi gösteren güçlü kişiliğine uygun olarak dininde de sebat edip sevdiği kıza Müslümanlaştıracaktır. Veyse vü Ramin mesnevisinde de hikâyenin başında Mecusî bir ailenin kızı olarak tanıtılan Veyse'nin eserin çözüm bölümlerinde bir Müslüman kimliğine büründürülmesi yiğit bir şehzade olan ve bir şeyh tarafından irşat olunan Ramin'in kişiliğiyle örtüşmektedir (Öztürk: 2009-II). Zira güç ve iktidar hâkim olmayı kontrol etmeyi, karşısındakini de itaatkâr kılmayı gerektirir. Buna uygun hikâyelerden biri Gazavat-ı Resulullah'ta yer alır. Hikâyedeki gayrimüslim kız kahraman'ın savaşçı kişiliğine uygun olarak "ancak kendisini yenecek bir kişiyle evleneceğini" belirtmesi gücün aşk ve de dolayısıyla dinî tercihle ilgili semboller için belirleyici özelliğini ortaya koyar. Nitekim hikâyenin sonunda Halit bin Velit'in kızı yenmesi kız kahraman Hıttam'ın Müslüman olmasına sebep olmuştur (Külekçi 1999: s. 354-355). Kahramanların sevdiklerini kızların inançlarını etkilemeleri ve onların dinî tercihlerinde belirleyici olmaları İslam dininin başka dinlere üstünlüğüne işaret eder. Gülşehrî'nin Şeyh-i San'an hikâyesinde de dinî bir unvan olarak şeyhlik makamının inanç çatışmasına kurban verilmemesi hassasiyeti kahramanın dua ile dinine geri döndürülmesine ve sevdiği güzelin de İslam dinine girmesine neden olur. Erkek kahramanın daha edilgen olduğu ve kendini gayri dine ram ettiği mesnevi olan Tuhfetü'l-Uşşâk'ta âşığı kendi dinine döndüren ve böylelikle kıza da Müslümanlaştıran unsur Kur'an-ı Kerim'dir. Bu mesnevide hidayet bir kilisede, Ayasofya'da, üstelik de bir ayın esnasında gelmesi Kur'an'ın İncil'e; camiinin kiliseye dolayısıyla İslam'ın Hıristiyanlığa üstün tutulduğunun ifadesidir. Hikâyenin sonunda Müslüman erkek gayrimüslim kıza ve ailesini kendi dinine tabi kılmıştır.

Bu mesnevilerde kadının da Müslüman âşığı çeldiren, yolundan saptıran bir kimliği vardır. Bu durum bazı sembolik çağrışımları içerir. Kadın kahramanların tamamının gayrimüslim olmaları ve bazı mesnevilerde Müslüman erkek âşığı arzularına boyun eğdirip dinden çıkaracak kadar etkili olmaları ve küfre delalet etmeleri, yani güç sembolünün karşıtı olmaları öteki dinin olumsuzluğuna işaret eder. Bütünüyle erkek egemen bir toplumsal yapının var olduğu ve güç ve iktidarın adeta erkekle özdeşleştirildiği modern öncesi dönemlerde bir dinin/dinlerin kadın figürüyle temsil edilmesi, kadının ancak olumlu özellik göstermesi halinde Müslüman kimliği kazanması, öteki dinin zayıf ve istenmez olduğuna gönderme yapmaktır. Mesnevilerde görülen yabancı din ve kültürün zayıf olanla, kadınla, ilintilenmesi Tanzimat devrinde de aydınların zihin dünyalarında canlılığını sürdürmüştür. Şinasi ve Namık Kemal gibi Tanzimat dönemi aydınları Asya'yı ve Avrupa'nın düşünce ve hayal birikiminin imtiazı (evliliği) meselesini tartışırken Asya'nın aklını ve fikir olgunluğunu erkeğe ve Avrupa'nın yeni fikir ve hayalini de kadına benzetmişlerdir. *"Aynı yüzyılda birçok Avrupalı yazar Doğu'yu kadın olarak temsil ederken mazisiyle mağrur Osmanlı yazarı da Avrupa'yı fatihini bekleyen kadın olarak temsil etmekte tereddüt etmez. Kudretini kaybeden bir imparatorluğun yazarı olmasına, Avrupa'yla evliliğe elverişsiz koşullarda talip olmasına rağmen erilliği hala kendisine, Asya'ya yakıştılabilmekte, yabancı kültüre nüfuz etme arzusu olarak görebilmektedir."* (Gürbilek 2007:s. 77-78).

Kadın kahramanların çeldiriciliği nefse ve arzulara işaret eder. Kadın caziptir. Âşığı kendine doğru çekebilmede, etki altına alabilmektedir. Şeyh-i San'an mesnevisinde Şeyh Abdurrezzak'ın âlim kişiliğine ve imanlı hâline rağmen kadına ram olması günahla kadının aynı düzlemde görülmesiyle ilgilidir. Bu hikâyedeki çeldirici güç olarak kadının rolü Barsisa hikâyesinde de vardır. Gece gündüz ibadetle meşgul, takva sahibi bir kul olan Barsisa'yı şeytan mal, zenginlik ve şöhretle kandıramayacağını anlayınca kadını kadınıp, saptırmayı düşünür. Niyeti için çalışan şeytan sonunda padişahın kızına âşık ettiği Barsisa'yı kızla halvete sokar. Kız hamile kalınca padişahın korkan Barsisa şeytanın fitnesiyle kızı öldürür. Böylelikle günah üstüne günaha girer (Ayvazoğlu 1996: s. 198-200). Burada kadın, şeytanın kulu aldatmasına en uygun nesne olarak gösterilmiştir. Mihr ü Mah'ta kadın kahramanın etkisindeki Mah, aşkın tesiriyle neredeyse dinini terk eder. Mah'ı dinden çeldirip kendi dinine tabi kılmak isteyen baba Pervin Şah'ın tuzağı da kızı Mihr'dir. Mah ziyafet esnasında şarap içmeyi reddedince Pervin Şah kızının süslenip huzura getirilmesini ister ve böylelikle Mah'ın aklını başından almayı düşünür. Tuhfetü'l-Uşşak'ta da Müslüman genci dininden uzaklaştıran kadın kahramandır. Erkeğin gücünü ve dinî anlayışın sembolü olduğu bu hikâyelerde kadın kahramana erkeğe karşı bir rol biçilmesi, onun nefis ve arzular çerçevesinde bir rol alması mesnevilerin kurgusuyla da uyumludur. Kadının arzuların, çeldirmenin bu yönüyle de gafletin simgesel konumundan arınıp çıkması erkeğin dinî dünyasına girmesiyledir. Böylelikle kadın, Müslüman yapılarak Müslüman okuyucunun dünyasında aşka hem meşruiyet hem de munislik kazandırılmış olur.

5. Örnek (Timsalî) Kahramanlar:

Müslüman âşıkların neredeyse her türlü kusurdan uzak, devlet işlerinden alayan, savaşmayı bilen, avlanma kabiliyeti yüksek, arkadaşlarını sırdaşlarını koruyup kollayan şahsiyetleri pek çok mesnevide yeniden sınanır. Bu yönüyle aşkın bir mihenk taşı olduğunu söylemek mümkündür. Kahramanlar aşkıta vefalarını ve sadakatlerini genellikle ispat ederler. Bir müddet sonra karşı dinden kahramanın Hak dine girmesiyle aşkın verdiği olgunluk dünyevî ve uhrevî karşılığını alır.

Yusuf u Züleyha mesnevisinin kaynağı Kuran-ı Kerim'dir. Yusuf kıssasında anlatılanlar bize Yusuf'un son derece sâdik ve itaatkâr bir kul olarak inancının gereği doğrultusunda hareket ettiğini, dünyevî ve şehevî arzularından kendisini soyutlayabildiğini gösterir. Yusuf'un bu kulluk rotasından sapmadan ve şaşmadan eylemsel tercihlerde bulunması onu Allah tarafından yaşadığı olaylarla beraber ibret ve örnek alınacak bir şahsiyete dönüştürür. Yusuf her şeye rağmen dininden ve inancından taviz vermemiş, iffetle hareket etmiştir. Yusuf'un bu hâli şairlerin de hikâye kurgularında yer almıştır. Kur'an-ı Kerim'de Züleyha'nın Yusuf'la evlenip evlenmediğine, Hak dine geçip geçmediğine dair bir bilgi yoktur. Şairlerin Züleyha'yı Yusuf'un ayrılığında yaşlanmış ve bütün dünyevî güzelliği yok olmuş adeta bir acuze kadın olduktan ve ancak Müslüman olup Hakk'a dua etmesinden sonra yeniden gençleştirmeleri onu Yusuf'a eş olarak hayal etmeleri Yusuf'un bu örnek şahsiyetinin ödülü ve layığı olarak arzulamalarındandır. Bu itibarı duruma göre Züleyha'nın yaşlı ve çirkin hali dünyaya ve ancak Müslüman olduktan sonra geri gelen güzel hali ise ahrete ve edebî saadete işaret eder.

Yusuf'u timsalî bir kahraman olarak ortaya çıkaran dine sadakatini bir örneği Kız Destanı'nda (Haza Hikaye-i Kız ma'a Cühud) görülür. Şam'da yaşayan fakir bir ailenin üç gün boyunca aç kalmalarını fırsat bilen Yahudi komşunun fırsatçı bir tavırla kızı talip olması kızın dine sadakati ve peygamber sevgisiyle neticesiz kalır. Kız, babasına kendisini esir pazarında Müslüman birine satmasını ve alacakları parayla kendilerini geçindirmelerini tavsiye eder. Kızın Yahudi'ye eş olmayı kabul etmeyen iffetinden ve dinine sadakatinden kaynaklı tercihi yazgısal bir karşılık bulur ve onu satın alan tek gözü kör olan genç, geceleyin düşünde Hz. Muhammet'i görür. Hz. Muhammet gence kızın Muhammet dinini terk etmek istemeyişinden ötürü bu müşkül durumlara düştüğünü, bu nedenle kızı ailesine göndermesini ister. İsteği gerçekleştireceğini beyan eden gencin peygamberden talebiyle kör gözü açılır ve hem genç hem de kız, peygambere ve dine sadakatlerinden ötürü ödüllendirilmiş olurlar. Neylî Divanı'nda mesnevi nazım şekliyle yazılmış hikâyedeki erkek kahraman da kendisine âşık olan Hristiyan güzele asla bakmayan, kızın kendisine kavuşmak üzere yaptığı hilelere aldanmayan kusursuz bir kahraman olarak tasvir edilir. Bu timsalî kahramanın ölümünden sonra Hristiyan kız Müslüman olur. Kızın Müslüman oluşu kilisenin rahibinin de kalbini yumuşatır ve o da Müslüman olur (Uzun 1991: 44-49).

Bu mesnevilerde öne çıkan kahramanın önemli özelliklerinden biri de şecaati ve yiğitliğidir. Bu durum kahramanın toplumun arzularına paralel olarak hayal edilmesinden ve eserde kendisine buna göre rol verilmesinden kaynaklanır. İslam'ın zuhurundan beri gaza ve cihadın esas alındığı ve Müslümanların teşvik edildiği mücahit, derviş-gazi, alperen tipi, hikâyelerdeki erkek kahramanların da özelliklerindedir. Gazavat-ı Resulullah ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi eserleri türe uygun olarak savaşçı gazi tipini öne çıkarır. Her iki kahraman da din ve devlet uğruna cenk eder. Kusursuz ve adeta programlanmış bir tip olarak belirirler. Mihr ü Mah mesnevisinde de Mah savaşçı, sebatkâr ve din yolundan sapmayan fedakâr bir tip olarak dikkat çeker. Benzer özellikler Veyse vü Ramin mesnevisinde Ramin'de de görülür. Kahramanların bu kişiliği onların farklı bir dinden sevgiliyle aşklarını anlamlandırmak, toplumsal zihniyet ve kabuller çerçevesinde aşkı istenen neticeyle bitirmek içindir. Dindar

ve yiğit bir kahraman, âşığını kendi dinine davet edecek ve bu davet olumlu sonuçlanacak, böylelikle gaza ruhunun tesiri aşkta da görülecektir.

Mesnevilerde görülen kahramanların örnek şahsiyetlerinin bir başka özelliği ise hatadan sonra tövbe etmeleri ve neticede dinî istikamette yürüyüp doğrudan şaşmamalarıdır. Bu durum da toplumsal beklentilerin tezahürüdür. Âşıkların, hikâyelerin neticesinde Müslümanlığa dönüşleri veya İslam'ı kabul etmeleri, yaşanan olumsuz durumlardan sonra “hak din” üzere olmaları hayatta “akıbetin hayır olması” temennisini yansıtır. Tuhfetü'l-Uşşâk'ta Kayserili Müslüman genç, Kur'an'ın hikmeti ve ayetlerin etkisiyle pişmanlık gösterip tövbe eder. Bir bakıma arınmış bir mümin olarak yeniden doğarken onun tövbesiyle Hıristiyan sevgili ve vezir de İslam'a girerler. Sevgili de Kur'an'ın tesiriyle ağlar. Yusuf u Züleyha mesnevilerinde de Züleyha nedamet göstererek ve böylelikle iffet dairesine girerek, daha önce ettiği iftiralardan kirinden arındıktan sonra Yusuf'a layık bir eş olur. Mihr ü Mah mesnevisinde de Mah'ın Hz. Muhammet'i rüyada görecek ve onun gösterdiği yolda macerasına başlayacak olmasının nedeni de bir eğlence esnasında aniden ölen bir arkadaşının ardından dünya hayatının boş olduğunu idrak ederek ağlayıp tövbe etmesidir. Müslüman kahramanın tövbeyle adeta yeniden doğup yeniden makbul bir şahsiyet timsali olması Şeyh-i San'an'ın İslam'a yeniden girişinde de ele alınır. Hıristiyan olmaktan ötürü pişmanlık gösteren Şeyh'in günahlarını, af kalemi çizmiş, şeyh toz topraktan, kusurlardan arınmış, günahları sevaba dönmüş, göğsündeki iman ateşi her türlü hatasını yakıp kül etmiştir:

Minnet Allâha ki deryâ-yı günâh
Kurıdı lutf-ı Hudâ kıldı tebâh
Adun olmuşdur eyâ şeyh-i ferîd
Ma'siyet defteri içinde resîd
İtdüğün cürm ü günâhun yetdi
Kalem-i 'afv çekildi gitdi
Gerd-i cürmün silinüp dâmeden
Gill u gışşdan yine pâk oldun sen
Karayı ağ iden ol Rabb-ı celîl
Cürmünü kıldı sevâba tebdîl
Kesret-i cürm ü hatâdan hakkâ
Oldı sînende bir âteş peydâ
Cürmünü yakdı ol âteşden hem
Cûşa geldi yem-i ihsân u kerem (Gürgendereli: 90; www.ekitap.kulturturizm.gov.tr)

6. Sonuç

Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından İslam dininin toplumsal zihniyeti büyük ölçüde şekillendirdiği gerçeğini görmek klasik edebiyat eserlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Aşk mesnevileri genel olarak İslamî anlayışa uygun bu kültür ve sanat dünyasında yetişmiş şairlerin içinde yaşadıkları toplumun değerleriyle uyumlu bir kompozisyon ihtiva ederler. Mesnevilerin çoğunda işlenen aşk hadisesi ve bu hadiseler etrafındaki ayrıntılar yüzyıllar içinde biçimlenmiş kabullerin ve toplumsal arzuların yansımalarıdır. Eserlerde cesaret ve imanlarıyla öne çıkan yiğit/gazi/alperen âşık tipler ise hem millî hem de dinî anlayışı sembolize ederler. Bu türden aşk mesnevilerinde aşk ve iman gibi iki yüce değerın çatıştırılmasının ardından hem erkek kahramanın dininden dönmemesi hem gayrimüslim kızın Müslüman olması hem de âşıkların buluşup kavuşması gibi sonuçlar alınarak iki değerın de galip çıkarılması bu mesnevilerin farklı ve ayrıcalıklı bir kurguya sahip olduklarını ve bu kurgunun da sosyal zihniyetçe biçimlendiğini gösterir. Edebî eser ve toplumsal zihniyet arasındaki ilişki, bu türden hikâyelerin farklı yansımalarının olabileceği Hıristiyan ve Musevî edebiyatlarındaki benzerlerinin incelenmesi, aşk ve dine dair bakış açılarının mukayese edilmesi ve bu yüceltilen iki değerın çatışmasının eserler üzerinden okunmasıyla daha da anlaşılır olacaktır.

KAYNAKLAR

- AYVAZOĞLU, Beşir (1996) Aşk Estetiği (İslam Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- DUYMAZ, Ali (2004). İncil ile Furkan Arasında Bir Aşkın Hikâyesi: Kerem ile Aslı. Doğu Batı Yayınları, sayı: 26. Ankara.
- ERSOYLU Halil (1996). Kız Destanı (Hazâ Hikayet-i Kız ma'a Cühûd), TDK yayınları, Ankara.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2007). Kör Ayna Kayıp Şark Edebiyatı ve Endişe, Metis Yayınları, İstanbul.
- GÜRGENDERELİ, Müberra. Hasan Ziyâî'nin Kıssa-i Şeyh 'Abdürrezzâk'ı (Şeyh-i San'an Mesnevîsi). www.ekitap.kulturturizm.gov.tr. (erişim: 23/01/2014).
- KARACAN, Turgut (1974). Nev'i-zade Atayî, Heft-Han Mesnevisi (İnceleme-Metin), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- KARTAL, Ahmet (2013). Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk edebiyatında Mesnevi. Doğu Kütüphanesi Yayınları. İstanbul.
- KÜLEKÇİ, Numan (1999). XI-XX. Yüzyıllar El yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi edebiyatı Antolojisi. Aktif Yayıncılık, Erzurum.

LEVEND, Ağâh Sırrı (2000). Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi. TTK yayınları, Ankara.

ONUR, Naci (1991). Yusuf u Züleyha Hamdi. Akçağ Yayınları. Ankara.

ÖZTÜRK, Murat (2009). Aşk Mesnevilerinde Yönlendirici Güç ve İdeal. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/7 Fall, 448-477.

ÖZTÜRK, Murat (2009). Lamii Çelebi'inin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme). Atatürk üniversitesi, SBE. Doktora tezi. Erzurum.

TURHAN, Vedat Nuri (1995). Çorlulu Zarifî ve Mihr ü Mâh Mesnevisinin Tenkitli Metni. Atatürk Üniversitesi, SBE, yüksek lisans tezi. Erzurum.

UZUN, Adnan (1991). Neylî Dîvânı-Tenkidli Metin- Trakya Üniversitesi, SBE. Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

YAVUZ, Kemal. Gülşehri'nin Mantku't-Tayrı (Gülşen-Nâme) Metin ve Aktarma. www.ekitap.kulturturizm.gov.tr (erişim tarihi: 05/01/2014).

YILMAZ, Adem Eyüp (2003). Edebiyat ve İntihar. Selis Kitaplar, İstanbul.